

живао škumbijsku nizinu i Elbasan, zatim Qafën e Thanës sa Ohridom i Solunom, a drugi Ljezhë, ravniciu Drina... sa teritorijom današnje Jugoslavije sa Štimljom, Lipljanom (Ulpiana), Nišom i dalje prema Dunavu.

U drugom delu svoga rada M. također dosta opširno govori o tome, ko su zapravo bili preci Albanaca u doba rimske dominacije. Iako ovo pitanje veliki broj naučnika smatra već rešenim, i po težini argumenata prevladava mišljenje da su preci Albanaca bili Iliri, ipak M. navodeći različita mišljenja u vezi s tim tako da čitalac ovog naučnog rada stiče dojam da ga on želi zapravo uputiti na daljnja istraživanja. Da su Albanci potomci starih Ilira tvrdili su najeminentniji albanolozi kao što su G. Meyer, F. Miklošić, H. Pedersen i dr. Autor prvog etimološkog rečnika albanskog jezika G. Meyer je još god. 1888. izjavio: „Nema nijednog motiva u albanskom jeziku gde bi se moglo videti nešto drugo do jedne veoma nove faze jezika starih Ilira ili bolje rečeno jednog od njihovih dijalekata.“ (*Die lateinischen Elemente im Albanesischen*, u: *Grundriß der romanischen Philologie*, Strassburg, 1888. p. 804.). N. Jokl je također delio mišljenje G. Meyera dodavši da su Albanci živeli i u Dardaniji. Međutim bilo je naučnika koji su u Albancima gledali naslednike Tračana i njihov jezik povezivali sa tračkim jezikom. Ali upravo ovde pomažu možda najviše latinski elementi albanskog jezika koji su pretežno arhaičskog karaktera, i sa druge strane preci Albanaca — sudeći prema latinskim elementima njihovog jezika, — bili su više u kontaktu sa romanskim dalmatinskim življem u Jadransko more, a na to ukazuju i alb. reči: *pagëzoi*, *kryq*, *prift* od lat. *baptizare*, *crux*, *presbyter*, dok je mali broj onih reči koje su primljene od „bazične“ latinštine rumunskog jezika, zato albansko-tračke jezične veze svakako ne mogu pridoneti teoriji koju je zastupao G. Weigand i neki drugi.

Mihaescu zatim podržava Prof. Çabeja kada kaže da je albanskom jeziku došlo nekoliko latinskih reči preko slovenskih jezika, ali u izvesnom smislu čini propust što se ne dotiče mišljenja Jirečeka, Šuflaja i nekih drugih naučnika prema kojima u ranom srednjem veku nije bilo Albanaca uz Jadransko more, iako znamo da se u istoriji ovog naroda nikada ne govori o nekoj emigraciji. Ipak H. Mihaescu smatra da se za određivanje prvobitne otadžbine Albanaca grosso modo treba okrenuti budućim istraživanjima, a u tome su latinski elementi albanskog jezika od ogromne važnosti.

E. Sedaj, Priština.

JOHN CHADWICK, *Documents in Mycenaean Greek*, second edition, Cambridge, University Press, 1973, pp. XXXV+622, голем октаво, цена £ 12.50 (U.S.A. \$ 37,50).

Да не загинел Ventris во моментот кога излегувало од печат првото издание на *Documents*, изјавува J. Chadwick во предговорот на ова издание, досега тие одамна ќе беа написале сосема нова книга. Јасно е дека сега, по еден период од близу 20 години и ангажирањето на голем број класични филолози, историчари, археолози и др. во интерпретацијата на микенските текстови, може да се каже многу повеќе, а наместа и поинаку, за овие текстови отколку во 1955 година. Со новите археолошки откритија и сврзувањето на фрагменти пак, денес можат да се додадат и други многу интересни нови материјали кон изборот од 300 плочки во првото издание на *Docs*.

Бидејќи соработникот на Вентрис и коавторот на *Docs* Ч. остана сам, тој „не сакал да помрдне ни еден камен од структурата што ја планирале и изградиле заедно“. Сам не се решавал да пишува ново издание, зашто не би можеле да се избегнат некои промени во текстот на М. Вентрис. Затоа тој прибегнал кон еден компромис. Тој дал да се препечати без промени целиот I и II дел од првото издание (со исклучок на некои мали пропусти), а на маргините додал знаци со кои упатува на новиот III дел, составен од белешки кон текстот, кои го изразуваат сегашното становиште на авторот по третираните прашања.

Авторот наоѓа за потребно во самиот почеток да го предупреди читателот дека не се обидува да ги дискутира сите сугестии, предложени од разни

микенолози во времето помеѓу комплетирањето на првото издание во 1955 год. досега, зашто во тој случај третиот дел би бил далеку поголем отколку првобитната книга. Затоа тој просто игнорирал многу идеи што не ги прифаќал, а ги цитирал само оние што му изгледале нему важни, инаку упатува на *Studies in Mycenaean Inscriptions and Dialect*, зашто не наоѓа смисла од дуплирање на библиографски податоци. Овој метод му овозможил, како што вели сам, да ги ограничи многубројните полемики и да избегне спомнување на автори само за да ги напаѓа нивните погледи.

Обемот на книгата, навистина, не е премногу голем. Ова издание содржи 175 страници повеќе од првото. Додаден е еден предговор кон новото издание од 4 страници (XIII-XVI), — целиот III дел, Дополнителен коментар од 141 страница (383-524) и проширен е одделот што содржи Речник, индекси и библиографија со 30 страници.

Третиот дел од првото издание, овде IV дел, претрпел најголеми промени. Тоа е условено од следниве причини. Прво, имаше голема незгода кога се бараше некој збор во првото издание, зашто речникот беше разделен на три посебни дела: Имиња на места (146—150); Речник (386—413) и Appendix II, Лични имиња (414—427). Сега целиот лексички фонд, познат до 1972 год. е собран наедно, што е многу попрактично, а со посебни знаци, иницијали, е укажано дали е зборот лично име (машко или женско) или топоном, слично на системот што го воведо L. R. Palmer во *Interpretation of Mycenaean Greek*. Второ, имаше потреба да се внесат корекции во објаснувањата на многу зборови од Речникот на првото издание. Некои од поранешните сугестии за идентификација на одделни зборови овде се изоставени или заменети со нови, а освен тоа Речникот е сега збогатен со голем број нови зборови. Тој е доста полн. Изоставени се само оние некомплетни зборови што не можат да се искористат. Сепак треба да се нагласи дека ова не е комплетен речник на микенскиот грчки и не може да го замени *Mycenaeae Graecitatis Lexicon* на A. Morpurgo, при сè што овде се содржат и многу нови зборови кои не можеле да влезат во речникот на Морпурго.

Библиографијата е исто така знатно проширена, но како што се спомна погоре, овде се содржат само книги и статии, главно, што се цитирани во текстот. Следователно и тоа не е комплетен преглед на сета, огромна микенолошка литература. Авторот објаснува дека покрај веќе изнесената причина, тој бил принуден да прибегне кон ваков избор и поради ограничениот простор.

Од новооткриениот натписен материјал додадени се 25 плочки кои се поместени, според нивната содржина, на различни места во Дополнителниот коментар. Бројот навистина, не е голем, но тоа се многу карактеристични и богати со содржина плочки, главно, од оние серии што досега не беа застапени. Најмногу има додадено плочки од Пил(22), најдени во раскопките од 1956 и 1957 година, потоа од Микена — 2 и само една од Кнос. Штета е што не е додадена ниедна плочка од Теба. Во замена на тоа авторот на Речникот сепак внесува нов лексички материјал и од Теба. Овде се содржат околу 60 зборови од натписите најдени во Теба. Меѓу нив некои многу интересни, на пр. личните имиња *Auto-te-qa-jo* 'Autothēbaios', *Ko-ka-re-u*, 'Kokaleus', cf. *Ko-ka-ro* од Пил, *Qi-wo* 'Bion', апелативот *do-de* 'donde', алат. кон куката (на) и др. Треба да се одбележи дека околу една половина од овие зборови овде за прв пат се објавуваат.

Текстовите, цитирани во препечатениот I и II дел се со старата класификација, та поради тоа било неопходно на крајот да се додаде нов индекс — Concordance C на првобитните броеви од пилските плочки, употребени во првото издание. Во III и IV дел цитатите се според новата класификација, употребена во *The Pylos Tablets Transcribed* на E. L. Bennett и J.-P. Olivier и во *The Knossos Tablets*⁴.

Микенолозите од Англија во последно време, по договорот во Уингспред, а особено по V микенолошки колоквиум во Саламанка, ја напуштија латинската терминологија. И Ч. се придржува кон оваа терминологија во своите трудови. Меѓутоа овде, во Дополнителниот коментар и Речникот, вели дека не му било возможно да ја менува старата англиска терминологија која е употребена во препечатениот I и II дел од *Docs*. Всушност немаше ништо

Во врска со *85 безрезервно ја отфрла вредноста *sja*, за која порано се застапувал и прима дека е тоа *ai*, секогаш почетно и паралелно на почетниот дифтонг *ai*, што е дефинитивно усвоено на V микенолошки колектиум.

Дава сугестији за вредноста и на некои од ретките, уште недешифрирани знаци. Така на пр. врз база на TH Ug 3, каде што личното име *o-*35-ta* е напишано со *35, споредено со TH Of 33, каде што истото име во ген. *o-*34-ta-o* е предадено со *34, правилно заклучува (сп, и Minos X,2, 1970, p. 129) дека вредноста на овие два знака е идентична, но сè уште непозната (391).

Во II гл. за микенскиот систем на пишување прави убави паралели од една страна меѓу линеарното A и линеарното B писмо, а од друга меѓу линеарното B и кипарското писмо. Укажува дека ги изостава знаците, одбележани со *88 и *89, а на нивните места ги поставува *90 — *dwo* и *91 — *two*, кои порано се сметаа за варијанти, првиот на *42, а вториот на *66.

Констатира дека микенскиот силабар не разликува звучни и аспирирани консонанти (освен кај денталите *t* и *d* и аспирирано *p* во *pu₂* — *phu*), но посебно ги бележи палаталите и лабијалите, комбинирани со полувокалите *y* и *w*. По однос на *z* — серијата за која зборува на повеќе места (сп. стр. 389, 398s. и др.). смета дека точниот еквивалент уште не е со сигурност установен, но сепак во својот Коментар и Речникот усвојува вредност на африкати *ts/dz*. Нему му пречат дублетите: *a-ke-ti-ri-ja* : *a-ze-ti-ri-ja* ; *a-no-ke-we* : *a-no-ze-we*; *ke-i-ja-ka-ra-na* : *ze-i-ja-ka-ra-na*, кои укажуваат на палатална вредност, што би било, впрочем во полн склад со микенскиот систем за одбележување на палатали, но овде тој ја одрекува палаталната вредност и продолжува да ја транскрибира *z* серијата со *ts/dz*, *su-za* — *sutsai* — *sukyai* (583), *za-we-te* — *tsawetes* — *kyawetes* (465), σῆτες *Me-za-na* *Meisana* (435s.) и др. Меѓутоа, ако се допушти дека микенската *z* серија имала африкатна вредност како во класично време, тешко би можеле да се објаснат горните алтернации меѓу *ke* и *ze*, на што е одамна укажано од Л. Р. Палмер и М. Д. Петрушевски.

Ч. овде се откажа од поранешната идентификација на *pa-sa-ro* со *pas-salo* и го прими објаснението на Л. Р. Палмер со *psalo* (*Interpretation*, p. 358). По однос на *wa-na-se-wi-ja* и *wa-na-so-i* се забележува извесно колебање. Смета дека врската на овие зборови со *ἄνασσα* можеби е илузија зашто рефлексот на *ky* е *z*, но сепак допушта како и Л. Р. Палмер дека тука *s* е од *ky*, од основата *wanakt-*, со што не се решава проблемот. М. Д. Петрушевски даде доследно и убедливо решение како за фонетската (палатална) вредност на *z* серијата воопшто, така и за *wa-na-so-i* посебно, но неговите најважни трудови што се однесуваат на оваа проблематика овде не се земени под внимание.

Ч. не одрекува дека во микенскиот се јавува дисимилација на лабиовеларите, на пр. *Pe-re-qo-ta* : *Qe-re-qo-ta-o*, а особено во случаите каде што во еден ист збор следат два лабиовелара и тогаш првиот од нив има тенденција да се дисимилира, сп. *i-po-po-qo-i* - *hipphorghuoihi*, но некои примери, порано земени за илустрација на оваа појава тој ги отфрла како неосновани, на пр.: *ra-qi-ti-ra₂* и *ra-pi-ti-ra₂* се два различни збора, исто така смета дека нема основ да се претполага дека *E-ri-ko-wo* и *E-ri-qi-ja* се од иста основа.

Scriptio plena допушта само при консонантската група *sm*, а отфрла таква можност при *gr* и *rm*.

Наоѓа дека е направен значаен прогрес по однос на идентифицирањето на идеограмите. Врз основа на нови откритија, како и на повнимателното разликување на варијантите, додадени се нови идеограми, а некои до старите варијанти се елиминирани, на пр. *101 и *103.

Од Речникот, пак, јасно се гледа дека некои знаци, употребени идеографски, можат да имаат различни вредности, сп. на пр. *we*: а. покрај идеограмата на вол — *we-ka-ta*, б. покрај идеограмата за масло, веројатно *we-a-re-pe*, с. покрај идеограмата на овца, веројатно *wetalon* од една година (старо), годиначе.

Укажува дека идеограмите се конвенционални, а не вистински слики и затоа понекогаш тие можат да не одговараат на описот. Идеограмата на рам од кола без колца, придружена од зборот *a-ra-ro-mo-te-me-na*, навистина ја поткрепува горната определба, макар што терминот *a-ra-ro-mo-te-me-na* може да се однесува и на други делови од колата, а не само на колцата. Слично на

ова Ч. смета дека триподот од Та 642, со опис *e-me, po-de, o-wo-we* бил со една нога и една дршка.

Од разните интерпретации оваа му се чини најверојатна (сп. стр. 391, 498, 567), земајќи го „with one foot“ независно од *o-wo-we* кое, според него (одн. Müh-lestein) значи *oīw-owes*, т.е. ‘со една ушка’. Навистина, по аналогија на *qe-to-ro-we* и др. во *-o-we* и овде може да се очекува *oōz*, но во описот на предметите од овој натпис се гледа извесна доследност: додека садовите (*δέπας*) се означени според нивната големина и бројот на дршките (ушките), триподите се одбележени според тоа каде се произведени и какви им се носете. И *o-wo-we* овде дава најдобра смисла ако се сфати како придавка, атрибут, што укажува каква била едната нога на триподот. Уште во 1956 год. (сп. Ж.А. VI,2, p.334) предложивме идентификација на овај збор со *ὄλβεῖς*, **oλFoFeνς*, cf *ὄλλωμι*, *ὄλως* веројатно од **ὄλFoς* (cf. H.Frisk, *Gr. etym. Wb.s.v.*) и би означувало: ‘трипод со едната нога оштетен’; што приближно одговара на следниот ред *a-pi ke-ka-u-me-na ke-re-a₂* т.е. ‘со прегорени носе’. Триподот не може да биде со една нога, инаку не би се викал трипод, ама бил ‘оштетен’ на едната нога, што можело лесно да се случи поради дејството на огнот.

Во метрологијата исто така прави извесни корекции. Според експерименталните мерења што ги изврши М. Ланг, Ч. допушта дека мерките за суви и течни материи од првото издание на *Docs* треба да се намалат за 20%, т.е. единица за суви материи наместо 120, сега предлага 96, а за течни материи наместо 36, сега — 28,8 л.

Гл. III — за *микенскиот јазик*. Порано беа искажани екстремни мислења за интерпретацијата на микенските текстови со помошта на етимолошкиот метод. Овој метод не се одобруваше ако нема контекстуална потврда. Во врска со тоа Ч. овде зазема послободен однос. Со оглед на тоа што контекстуалниот метод, поради ограничениот материјал, не може секогаш да се примени, Ч. смета дека би било апсурдно да му се одрече секаква вредност на етимолошкиот метод при интерпретацијата на микенските натписи. Таму, каде што еден збор наполно одговара на класичниот, водејќи сметка и за дијалектните разлики, а смислата се согласува со контекстот, се разбира дека таква идентификација нема да се отфрла. Но случаите што се базираат само на распознавање, без било каква поткрепа на контекстот, треба да се иследуваат критично. Неколку такви интерпретации, дадени во речникот од првото издание, овде се повлечени. Но контекстуалниот метод може ретко без многу повеќе материјал отколку што имаме, да го определи значењето на еден збор така тесно како лингвистичкиот метод и заклучува дека ние треба да бидеме задоволни ако лингвистичкото значење не е несоодветно на контекстот.

Во одделот за морфологијата има интересни забелешки во врска со деklinацијата. Наспроти *ko-to-no dwo*, се очекува форма **ko-wo* жр. дуал, но таа не гласи така, ами *ko-wa*. Дали е тоа само правописна отстапка, за да се диференцира од *ko-wo*, м.р. или веќе се појавила класичната форма *kowa*, не може со сигурност да се определи. Исто така тешко е да се установи дали инстр. синг. од конс. основи бил веќе изедначен со дат., зашто писмото не ги бележи должините на вокалите.

Ном. плур. од *a*-осн. сигурно гласел на *-ai*, што се гледа од некои форми што завршуваат на *-rai*: ‘*pi-je-ra₃*’, ‘*di-pte-ra₃*’.

Го отфрла мнението на Ruijgh дека завршоците *-o-i*, *-a-i* се варијанти за *-ois*, *-ais*, дат. плур., ами дека се тоа форми на дат. -лок плур. *-oihi*, *-aihi* и објаснува како можела подоцна да биде востановена сигма (аналогија од консонантските основи).

Ја одбива тезата на Shipp дека *-pi* (*-phi*) во микенскиот се употребувало и за синг. По однос на падежната вредност на *-pi* го коригира поранешното мнение и докажува дека кај имињата на места *-pi* има аблативска вредност, а не локативска, зашто не е веројатно локативот да бил изразуван на два начина: *Pa-ki-ja-pi* и *Pa-ki-ja-si* и др. Ова особено јасно се гледа од некои серии каде што се очекува плаќање на дажбини од поедини места, како на пр. во *Na* серијата од Пил, каде што се јавуваат повеќе имиња на места со завршок *-pi*: *Ku-te-re-u-pi*, *Po-to-ro-wa-pi*, *Ri-sa-pi*, *wa-a-te-pi*, а ниедно на *-si*. Допушта дека во микенскиот имало синкретизам на абл. со инстр., слично на италските јазици.

Во поглавјето за *личниите имиња* (гл. IV) Ч. дава малу белешки, но инаку низ целиот Коментар, а посебно во Речникот има многу и извонредно вредни сугестии за идентификацијата на поедини лични имиња, како на пр. за сложенките со *-go-ta* (стр. 389), имињата ма *--awon* (стр. 396), одделни имиња, на пр. *Qo-wi-ja Bo1x* (463) и др. Овде, како и во *The Decipherment of Linear B* (102), констатира дека јасни грчки имиња можат да се сретнат во сите класи на општеството. Сосема правилно забележува дека етничкото мешање во Кнос било во напредната фаза, но само од имињата не може да се извлече заклучок дека некој човек не зборувал грчки затоа што неговото име не е грчко. Обратно, според Ч. би можело да се тврди дека чисто грчки имиња, особено прекари, како *E-u-to-ro* 'Црвенко', *Ti-ri-po-di-ko* 'Мал триножец' и др. биле давани од грчките господари на лица не-Грци, бидејќи нивните родни имиња им биле тешки за изговор и памтење.

Гл. V, *Подгайаци од ѓлочките*. Во периодот меѓу првото и второто издание на *Docs* најголем прогрес е направен во извлекувањето податоци од плочките, затоа кон оваа глава Ч. прибавува доста забелешки. Класификацијата на плочките според ракописот и предметот во одделна група која треба да се чита како еден документ, вели авторот „ни ги отвори очите за многу нови работи“. Поврзувањето на бројните фрагменти, особено од Кнос, исто така пружи многу нови факти. Податоците од хомерските поеми во врска со материјалната култура се во конфликт со археолошките наоди. Ч. смета дека микенските документи треба да бидат интерпретирани во светлината на археолошките податоци и не треба да се допушта тука Хомер да фрли сомнение на микенските документи, при сè што понекогаш може и да ги потврди, како на пр. во географијата на Микенска Грција.

Констатира дека новите откритија не ја промениле сликата на монархиското микенско општество со немонетарна економија. Но сè уште остануваат многу нерешени проблеми. Водејќи прикријена полемика, главно, со Палмер, Ч. тврди дека нема позитивни докази за „priest-king“; исто така смета дека е проблематично дали *wanax* е божествена титула. На неколку места ја одбива идентификацијата на *E-ke-ra2-wo* со *Ekkelawon*, зашто *ra2* не е со иста вредност како *ra*, а не наоѓа докази ни за *ra-wa-ke-ta* 'tawagetas' дека е воена должност. Етимологијата на зборот е слаба база за објаснување на неговата функција. Најпроблематичен останува статусот на *te-ra-ta*. Иако се споменува со земјишните поседи, Ч. смета дека *te-re-ta* многу веројатно имал религиозна функција, како што објасни и порано (сп. *Minos V*, стр. 126-129).

Го прима објасненијето на М. Lejeune дека *ka-ma* не е *a*-основа, зашто во изведенката *ka-ma-e-u* а не е елидирано, како на пр. во *ko-to-ne-we*. Допушта, заедно со Lejeune дека *ka-ma* е од ср. род именка на *-as* иако му пречи синтагмата *ka-ma o-na-to*, каде што *ka-ma* треба да биде во ген. М. Д. Петрушевски (сп. *SMBA*, Fasc. XII, 1970, р. 126, приведе повеќе примери на етникот од класично и покласично време на *-eus* од *a*-основи, каде што основното *a* не се губи пред суфиксот, на пр.: 'Αρισβαεύς од 'Αρίσβη, Κορωναεύς и др., следователно ништо не пречи и *ka-ma* да биде од *a*-основа, овде во ген. синг. на *-as*.

Наоѓа дека *e-ge-ta* е со воена функција, но тоа не ја исклучува можноста да биле тие задолжени и со дамакинството на дворецот; тие биле придружници на царот (*ἐπείται*), а можеби имале и религиозна функција.

Смета дека *qa-si-re-u* е правилно идентифицирано со βασιλεύς, но нејасен е неговиот статус; сличен е случајот со *ke-ro-si-ja* γερουσία.

Проблемот за *a-ke-ta* 'collector' според него, уште не е задоволително решен; едно е сигурно дека тој не бил прост надзорник. *Aketai* изгледа биле важни чиновници, можеби членови на царската фамилија. Смета дека добитокот, чиј *a-ke-re-u* не е спомнат, му припаѓал на царот, а тоа изнесува околу една третина од вкупниот збир.

Во врска со микенската религија упатува на библиографскиот преглед во трудот на Gérard-Rousseau, *Les mentions religieuses...* 1968.

Списокот на имињата на места од првото изд. на *Docs* (146—150) е препечатан на истото место без промени, но секое име на соодветното место во Речникот е објаснето според најновите иследувања. Треба да се одбележи дека Ч. има сторено многу како за локализацијата и идентификацијата, така и за

лингвистичките објаснувања на голем број имиња на места од микенските плочки. Над оваа проблематика тој долготрајно работел и вршел теренски рекогносцирања. Забележува дека во почетокот настојувале да ги идентифицираат микенските имиња на места со класичните. Но очигледно овој метод се покажал непродуктивен. Континуитетот меѓу микенската и класичната епоха е многу слаб. Така на пр. името на Пил останало, но неговата местоположба е променета. Такви податоци се расфрлани низ целиот Коментар, сп. за *Re-u-ko-to-ro* (466). Најголем број од микенските имиња на места се заборавени, бидејќи населбите исчезнале или станале така незнатни, што грчките географи не наоѓале за потребно ни да ги споменат. Најмногу географски податоци црпеме од Страбон, а тој е оддалечен дванаесет века од периодот на плочките. Овој проблем тој го дискутирал повеќе пати и на други места, на кои упатува во Коментарот.

Најзначајни и најмногу нови предлози и сугестии Ч. дава во белешките кон вториот дел од *Docs* (гл. VI—XI), кои се однесуваат до транскрипцијата, класификацијата и интерпретацијата на изборот од миненските плочки. Како што спомнавме горе, овие белешки зафаќаат и најмногу простор. Овде тој прво прави корекции во читањето на одделни зборови во натписите, сп. *ti-ko-wo* во Cn 655, 7, наместо *ti-na-wo* (интересно е да се одбележи дека тука неговото читање се разликува од она во *The Pylos Tablets* од Bennett-Olivier, p. 74: *Ti-ke-jo*), или *ro-ko-jo* (пак Cn 655, 13), наместо *i-re-jo*; *a-po-te-ra* 'amphoter', подобро отколку *a-po-te-i* во MY Ge 602,5. Најмногу корекции дава од кноските плочки над чие издавање тој долго работи. Со корекцијата на читањето некои натписи мораа да бидат и прекласирани во други серии. Така на пр. KN X 984 (*Docs* 163, стр. 272) беше во серијата на земјишни поседи поради читањето на зборот *ke-ke-me-na*. Но овој збор е прочитан од Bennett (Language 36, 1960, p. 141) *de-de-me-na*; се однесува на колца. Ч. го прима ова читање и укажува дека натписот треба да се префрли во серијата на колите, на стр. 369. Бидејќи Ч. во својата Мусенааен Epigraphy Room располага со фотокопии на плочките, а има можност и лично, како и преку своите соработници J. T. Killen и J.-P. Olivier да го проверува читањето на оригиналите, тој навистина може најлесно и да го контролира читањето на натписите. На оштетените места тој обично сега чита повеќе отколку што можело да се прочита порано; на спорните места дава мислење кое читање е поверојатно, но наместа одбележува дека некои знаци сега веќе не можат да се прочитаат, сп. стр. 421 во As 1516,8: *Wa-du--to*, наместо поранешното *Wa-du-na-to*. Со оглед на тоа што оригиналните глинени плочки се ронат, подоцна уште помалку знаци ќе можат да се прочитаат на некои од нив. Фотографиите, направени во првите дни по чистењето на плочките, по време ќе бидат померодавни отколку самите оригинали.

Нема можност да се оди во сите подробности за кои со најголема стручност зборува Ч. во белешките кон VI—XI гл. од *Docs*. Ќе укажеме само на некои поважни работи.

Во VI гл. поопстојно се запира на *o-ka* плочките. Доброто познавање на географијата од јужниот дел на Пелопонез му овозможува да даде и една убава интерпретација на *o-ka* плочките кои, според него, претставуваат распоред на старожарите (780 души) во десет крајбрежни (*opihala*), веројатно истакнати во морето и ненаселени места на пилското царство, за да го штитат дворецот во Пил, којшто не бил укрепен со ѕидишта. Фактот што некои имиња на *o-ka* плочките (*ke-ki-de*, *ko-ro-ku-ra-i-jo*, *u-ru-pi-ja-jo* и др.) се јавуваат и во Na серијата, им даде повод на некои автори да ги поврзуваат овие две серии. Според Ч. залудно е да се бара врска помеѓу војници и лен. Тука тој излага интересна претпоставка дека имињата *o-ka-ra₃*, *ke-ki-de*, *i-wa-so* и др., со исклучок на *pe-di-je-we* 'pediewes' πέδιφοι не означуваат видови војска, ами дека се тоа називи на племиња. Тие изгледа да биде предграчки слог, јазично веќе асимилирани од нивните господари — Грци, но можеле да ги запазат своите предгрчки имиња, адаптирани кон грчката деклинација.

Во VIII гл., добришк и земјоделски *продукции*, анализирајќи го Cn 3, пак се запира на овие имиња. Називите *o-ka-ra₃*, *ku-re-we*, *u-ru-pi-ja-jo*, *i-wa-si-jo-ta* (во *o-ka* — *i-wa-so*) се среќаваат во Cn 3 покрај топонимот *Me-za-na*, која според Ч. би можела да биде генеричен термин за сите нив. Градот би бил *Messana*,

предгрчки и нема врска со грч. μέσσος. Во двојното s, предадено со микенскиот знак z, допушта изговор *ts*. Колку и да е логично објаснението на *Me-za-na* како општ термин за сите племенски називи, не изгледа веројатно дека во z се крие афикатот *ts*. Зборот и како предгрчки би можел да биде индоевропски, зашто пред доселувањето на Грците, во Грција имало и индоевропски слој. Не е исклучено во *Me-za-na*, како и во личното име *Me-za-wo* да се крие основата *meg-*, комп. *meguos-*, којашто е така честа во топонимијата и антропонимијата. Топонимот е образуван со предгрчкиот суфикс *-ana*, а антропонимот со *-awon*. Во двата случаја z би било рефлекс од gy со палатална вредност.

Зборувајќи во оваа глава за ситниот добиток, Ч. истакнува колку големи заслуги има J. T. Killen за идентификацијата на идеограмите и скратениците за домашни животни и воопшто за интерпретацијата на опширната D серија од Кнос. Во врска со зборот *a-ko-ra* (434) излага мислење за сопственоста на добитокот. Возможно е, вели, дека овците и козите биле сопственост на царот, но дека тој одредил извесен број стада за неговите благородници. Името на бирникот понекогаш е заменето со придавката *po-ti-ni-ja-we-jo*, што покажува дека некои стада биле назначени за издршка на божицата Потнија, одн. на нејзините служители.

Во VIII гл., *Земјоопсегништво и користење на земјата*, прво се задржува на термините *ke-ke-me-na* и *ki-ti-me-na*, за објаснението на кои има предложено многу теории. Етимологијата на првиот термин, според Ч., е неразрешлива мистерија и се задоволува со изборот на поедини възможни решенија. Од бројните предлози ја усвојува сугестијата на Фурумарк дека е тоа 'општа земја', а *ki-ti-me-na* — 'населена' или 'култивирана' земја. Но бидејќи и *ke-ke-me-na* е култивирана, допушта дека разликата меѓу нив е веројатно во тоа што на едната имало куќи аристократски, а на другата од месните заедници. Го прифаќа предлогот на Heubeck дека *ke-ke-me-na* е од *κεῖνω* корен **kes-* 'сече', *κεῖνω*, *κεῖων*, кое е според него морфолошки најосновано.

Меѓу другото овде признава дека во првото изд. на *Docs* направиле грешка со употребата на терминот *φευγ*, поради што, со право, се јави опширна дискусија и критика. Објаснува во каква смисла го употребиле овој термин, којшто се однеси на системот од средновековна Европа и го напушта, зашто внесува недоразбирање.

Во IX гл., *Пропорционални дажбини и ритуални приноси*, третира еден основен проблем како биле одредувани дажбините во пилското царство и внесува корекции во интерпретацијата на Es, Ma и Na плочките. Коментирајќи го опширно Tn 316, тој му оспорува на Палмер некои решенија, на пр. одредува дека *a-ke* може да се сврзе со *hage*, зашто требаше да биде написано **a₂-ke*, но некои негови објасненија прима, на пр. *i-je-to-ge* од **is₂-* со религиозно значење, cf. *ἱερός*, одговара подобро од нивниот предлог дека е тоа од гл. *ἵλη* зашто би се очекувало по него алат., а *Pa-ki-ja-si* е во локат. Признава дека Палмер дал бриљантно објаснение и за други микенски зборови, на пр. *za-we-te*, *o-i-ka* и др.

Оваа глава е најмногу проширена со нови плочки (сите од Пил). Додадени се 7 натписи од Fg серијата, потоа An 1281, Un 6 и три плочки од Qa серијата, со соодветен коментар како и за другите натписи од изборот.

X гл., *Текстил, сагови и намештај*. Знаците KU и ZO во идеограмите на платна ги објаснува како скратеници од минојски зборови што го означуваат местото или начинот на производство. Овој заклучок му е напълно логичен, зашто тие знаци се јавуваат и во идеограмите од линеарното A писмо. Неоспорно е дека минојското занаетство продолжило и во грчката окупација на Крит, а минојските имиња биле адаптирани од Грците. Во помикенскиот период, со исчезнувањето на ова производство, биле заборавени тие зборови, затоа тешко можат сега да се објаснат техничките термини, употребени во овие плочки.

Овде додава нов оддел за кожните производи, каде што е приложен опширен коментар на Ub 1318 од Пил.

Наоѓа дека најголем прогрес е направен во интерпретацијата на пилската Та серија која, според Ч., претставува инвентар на еден склад со намештај за подароци, каде што се наоѓале и некои дефектни предмети (триподи со пре-

горени носе и др.). Новите археолошки наоди на Карагеоргис од 1967 год. покажаа дека микенското производство на намештај продолжило до архајската епоха. Најдени се тронове, украсени со филдиш, злато и син камен, како и столче за носе покриено со танки пластови од сребро. Не е исклучено дека зборот *au-de-pi*, инстр. плур., во описот на *ta-ra-ni-we*, означува технички термин за вакви столчиња, прекриени озгора со пластови, одн. прагови $\alpha\upsilon\delta\epsilon\pi\iota$, $\alpha\upsilon\delta\epsilon\varsigma$ **oudes*, * *audes* (cf. Ж. А. VIII, 1958, p. 270).

XI гл., *Метали и воено наоружување*. Првиот впечаток од содржината на плочките е дека во микенско време преовладува бронзата. Од бронза е направено не само оружје (офанзивно и дефанзивно), ами и домашна посатка. Интересно е да се одбележи дека и зборот *a-sa-mi-to* $\alpha\varsigma\alpha\mu\iota\tau\omicron\varsigma$ „када“ се среќава покрај идеограма на бакар, која е сосема точно идентифицирана, зашто покрај неа (сп. Јп 389) фигурира и зборот *ka-ko* $\kappa\alpha\kappa\omicron\varsigma$. Во оваа глава Ч. го поправа толкувањето на Јп серијата од Пил за ковачите и S серијата од Кнос и Пил за колите и колцата. Овде додава три нови плочки: Sb 1315 и An 1281 за прибор на коли од Пил и Sk 8100 за дефанзивна опрема од Кнос.

* * *

Одамна се чувствуваше потреба од едно ново, поправени и дополнето издание на капиталниот труд од М. Ventris и J. Chadwick *Documents in Mycenaean Greek*, кој со право е наречен фундаментален документ за дешифрирањето на микенското писмо и историјата на грчкиот јазик. По прераната и трагична смрт на Ventris, Chadwick остана сам да ја сврши оваа работа. Мора да се признае дека на авторот му претстоела извонредно тешка и одговорна задача. Од гореизложеното се гледа дека тој успеал да најде начин за да го осовремени, поправи и дополни првото издание на *Docs* без да го менува текстот на М. Вентрис. Во ова издание тој направи бројни корекции, предложи знатно подобрена интерпретација на голем број натписи, внесе многу нов материјал, но најпозитивно е тоа што излагајќи го своето мислење по најважните проблеми за микенските натписи, Ч. напомнува дека тоа не е последен збор по овие прашања и со тоа дава импулс за понатамошни иследувања и уште подобра интерпретација на текстовите.

Независно од тоа што во блиска иднина ќе бидат неизбежни нови корекции и на некои од сегашните сфаќања на Ч., ова издание, како комплетен прирачник, претставува неопходен инструмент за работа во повеќе научни дисциплини: филологија, лингвистика, археологија, историја на стариот век и др. и затоа ниедна библиотека од овие дисциплини не би смеела да остане без оваа драгоценa книга.

П. Хр. Илиевски, Скопје.

RADMILA POPOVIĆ: *Metodika savremene nastave latinskog jezika*, Beograd 1967., str. 103.

Потребата од литература од областа на методиката на наставата по латински јазик кај нас е одамна присутна. Студентите по класична филологија на повеќето факултети не добиваат систематска и специјализирана подготовка од методиката на класичните јазици, така што по завршувањето на студиите, при стапувањето на службата како професори во средните училишта, еден од најсериозните проблеми со кои се судруваат е токму таа недоволна методска подготвеност за изведување настава. Од друга страна, традиционалниот метод при изучувањето на класичните јазици, пред сè на латинскиот, не соодветствува на напорите што ги прави нашето школство во осовременувањето и реформирањето на наставата во училиштата, па и во тој поглед, како императив на модерната настава се наложува еден нов пристап при изучувањето и на латинскиот јазик.